

توندوتیژی بهرامبر به ژنان له کومه لگادا

هه لاله بهرزنجه

توندوتیژی وهیژش کردنه سه ژنان، له هه موو جیگایه ک به شیوهی جور به جور به کار نه بریت. بنه رتهی ئەم رفتهاره نامۆفانه له لایهن پیاووه دهرحق به ژن ده کریت. پیاو دهستی بالای هیه و ژنیش وهکو ژیرمه جموعه یه کپی پله دوو سهیری ده کریت و بهرپر سایه تی و دهسه لاتیشت له سهه نه ساسی ئەم دابهش کردن ولینکدانه و نابه رابه ره ناوه رۆک و مه عنای پی دهر دهریت. کولتوری پیاو مه زنی له بنه رته دابه یه ویت و تیده کوشیت به هه موو شیوه یه ک و له وانه به زه بری کاریگه ری توندوتیژی، ژن کۆنترۆل بکات و بیبانه ژیر رکفی خویه وه. له ژۆرک له ولاتانی دواکه وتوودا ئەم کولتوره له یاساشدا پشتیوانی لیده کریت و سیستماتیک به کرده وه دهر دهریت. ئەم سیستمه ئەم کولتوره به رده وام بۆ شارندنه وهی زولمی پیاوانه بۆ سه رکوتی ژن شیواژگه لی جیاواز به کار دینیت. ژۆرچار پیاو به لیدانی هاوسه ره که ی جیاوازی قودره تی خوئی نیشان ده دات. لیدان و نازاری ژنان که ته نانه ت ژۆر جار ده بیته هۆی گیان له ده ستدانیان، باوترین جوری توندوتیژییه.

ئەم دیارده یه له ولاتی بی یاسا و سوننه تیدا ژۆر بهرچاوه، به جۆرک که میکانیزمیکیشه بو راگرتنی ژیر و به هیژی پیاو و به ره سمی ناسینی راده ی ده سه لاتی به سهه ژندا. مه رج نییه که توندوتیژی له دهرحق ژنان دایمه ن به لیدان و زه بره زهنگی فیزیکی نیشان بدریت. له وهش خراپتر له ولاتانیک که یاسای به ریوه بردی کومه لگا له سهه نایین و نه ریته شه ری دارژاوه، وه کوو ئیران که ژنان دایمه ن سه رکوت دکرین، له راستیدا هه لواردی جنسی له یاسا کانی کۆماری ئیسلامی، یه کیک له به ستیتنه به هیزه کانی هاتنه ئارای توندوتیژی له دژی ژنانه. ههه بویه پیوسته که به شیکی بهرچاو له خه باتی ژنان له دژی هۆکاره بنه رته یه کانی ئەم دیارده یه، واته سیستمی سیاسی له ئیران بیته ئاراوه. له راستیدا توندوتیژی سیاسی له کومه لگادا بنه مای هه موو ته ندوتیژیه ک پته وه کات و ده بیته هۆی نه هادینه بوونیان، له بهر ئەوهی ده ولت له ریگای له بهرچاونه گرتنی مافی ژنان له دارشتنی یاسادا، ئەسلی نابه رابه ر بوونی مافی ژن و پیاو ده کاته ئەمریکی یاسایی و ریگا بۆ به ده سه لات نه گه یشتنی ژنان یان ریگا پی نه دانیان له زوربه ی بواره کومه لایه تی، سیاسی و شوغله سه ره کییه کاندادا هه موار ده کات.

له لایه کی دیکه وه، بنه برکردنی هه لواردی جنسی و توندوتیژی له دژی ژنان، پرۆسه یه کی درێخایه نه و پیوستی به خه بات وهه ول و ماندوو بوونیکی ژۆره هه روا که دیتومانه، رژیمی کۆماری ئیسلامی ئیران به بیانوی حجابی ئیسلامییه وه، به رده وام ژنانی داوه ته بهر په لامارو زهخت و ژۆر، به رده وام به چکی حجاب، جیاوازی نیوان ژن و پیاوو هه لواردی جنسی له کومه لگادا له هه موو کاتیک زیاتر به ره پی نه ده. نموونه یه کی دیکه له هه لواردی جنسی له کومه لگادا، ته لاق نه دانی ژنه له کاتیکدا که ژن خوازیاری ته لاق سه ندنه، وهه روهه نه دانی مافی سه ره برشتی مندال به ژنه له کاتی جیا بوونه وه، ئەم نموونه له زومره ی توندوتیژی حقوقي دژ به مافه کانی ژنان دان.

له راستی دا توندوتیژی سیاسی له کومه لگادا بنه مای هه موو توندوتیژیه ک پته وه ده کاته وه و ده بیته هۆی نه هادینه بوونیان. توندوتیژی دهرحق به ژنان ره گی له هه لواردی ره گه زیدایه وهه روهه پهره پی ده ریشیه تی، به لام له نیوه دا ده کری به گرتنه به ری تاکتیکی کاتی و شیوا بهر به زیادبوون و په ره سه ندنی ئەم گرفته کومه لایه تییه بگیردیت. به شداریکردن له هه ول خه باتکارانه کانی ژنان و پیاوانی یه کسان خواز، هه ول بۆ به یاسایی کردنی مافی یه کسان له یاسا بنچینه یه کانی کومه لگای سوننه تی وه کوو ئیران، سه ره تابه ترین و له راستیدا دهر وه زی چوونه ناو هه وله کانی دواتره بۆ کۆتایی هیان به م بارودۆخه. له لایه کی تره وه هه وله کانی تاکه کانی کومه لگا بۆ ئالوگۆری بنچینه یی له سیستمی سیاسی ئیران ده توانی ریگه خو شکه ریکی باش بۆ ناینده ی پرسی یه کسان ژنان له ئیران و کوردستان بیته.

دهسه لات و توندوتیژی

نا / که ژال دهره خسانی

یه کی له دیارده کومه لایه تی و مرۆفایه تییه کان که ژۆر کاریگه ره له ژبانی هه موومان و ژۆر رۆانگه و بیرمه ندی به خووه خه ریک کردوو و باس و گفتوگی له سهه کراوه، توندوتیژی به که به درێژی می ژۆر هه میشه له گه ل خۆی کیچی کردوو. تا ئیستا ژۆر له سهه ئەم دیارده یه نووسراوه و بابته و روژنراوه، به لام به داخه وه وهه واکه واقیعیکی زال و چه سه پیوو و نه گۆر هه رماوته وهه و چه ره سه ریکی گونجواوی بۆ نه کراوه. توندوتیژی، کرده وه یه کی جیهانییه که به پیی تاییه ته ندیه کانی تاکه که سی و کومه لایه تی و به شیوه ی جۆراو جۆر خۆی نیشان ده دات و درزی کردۆته نیو هه موو بواره کان به گشتی و هه موو چین و توێژه کانی گرتۆته و بووه به هۆی له ده ست دانی مافی تاکه که سی وهه روهه ها بها مرۆبییه کان و له مه ریگه له سهه ریگای جیهانیکی ئەمن

کومه لایه تی و فرهه نگی و دروست کردنی ژۆر له مه بر له سهه ریگای کومه لگایه کی نازاد و نیمۆکرات، ئەم دیارده یه وهه روتیکی ئاسایی به رده وام دووباره ده بیته وه. ئەوهی لێره دا پیوسته باسی لێوه بکریت، ده سه لاته که یه له گرتن، ئەه و فاکتانه یه که وهه فاکته ریکی دانه بره و له کۆی فاکته به ره مه هیته ره کانی دیکه، له به ره مه هیانی توندوتیژی به گشتی و دژ به ژنان به تاییه تی دهر ده گرتی که به شیوه ی جیاوازی له سیسته مه جۆراو جۆره کاندادا ره نگدانه وهی له شوین خۆی به جی ده هیلی و ریژه ی تاوان و پی شیل کردنی ته نانه ت نۆمه ئاساییه کانیسی بر دووه ته سه ره وه.

به درێژی می ژۆر ده سه لات به واتای حاکییه تی سیاسی بووه و چیینی حاکم خاوه نداری بوون، و نه م چینه ش ریژه یه کی که میان له کومه لگا پیکه یناوه وه له نیوه دا

به گشتی حکومه ت نه ته نیا نوینه ری ئەم چینه حاکمه بووه به لکو نوینه ری ره گه زی حاکم و اتا پیاوان به سهه ریگاشدا بووه و جیی داخه که تا ئیستا له می ژۆر دا مه جالیکی وهه ا نه ره خساوه که ده سه لاتیکی پیکه اتوو له هه ر دوو ره گه زی نیر و می و نیمۆکرات پیک بیته. که وایه خاوه ن ده سه لات که پیاوان، زۆلی سه ره کی ده گرتن له میکانیزمی به ریوه بردی کومه لگا و دابهش کردنی ده سه لاتدا. بیگومان ئەمه خۆی ده گۆر زیته وه بۆ هه موو بواره کانی ژبان به گشتی و قۆرخ کردنی

ده سه لات له لایهن پیاوو وه که ده توانی بی ره حمانه سنووریک نه ناسیت و په ل ده هاویژیت به سهه ژبانی ژاندا. له ولاتیکی وهه ئیرانی ژۆر ده سه لاتی کۆماری ئیسلامیدا، ده سه لاتی له راده به دهری پیاوان، بووه به هۆی ئەوهی که یاساش سه قه ت و پیاوانه بیته، پیکه اته ی کومه لگاش له سهه ر بنه مای کۆن و سووای سه ده ناوه راستیه یه کان و داب و نه ریستی پرۆژرکاو که خه لک ملکه چی ده بن و به ره می نایینی تووندی ئیسلامییه، په راویژ خستی ژنان له لایهن به شیکی بهرچاو له دانیش توانی کومه لگاوه بۆته راستیه کی تال، ئەمه تاییه ته ندی ولاتیکی دیکتا تور لیدراوه. هه روهه که ئاماره مان پیدای له کومه لگای ئیراندا ده سه لات پیاوانه یه وه هه موو قو ژبانیکی گرتوه ته وه و توندوتیژی بنه ماله ش، زایه له ی ئەه و نابه رابه رییه یه له دابهش کردنی ده سه لاتدا.

له کومه لگای پیاومه زنی (پاتریارکی)، پیاو سیمۆلی زولم و ژۆره له بنه ماله دا و ده سه لاتی به ده سه ته وه یه وه. ئەم نابه رابه رییه له ده سه لات دا تووندوتیژی لێ که وتوه ته وه. ده سه لاتی

پیاوان له بنه ماله دا، زهختی ژۆر چاودیری سونه تی (ترادیسۆنی) ژبانی ژنانی به ره و ناراسته یه کی مه ترسیدار پال پیوه ده نیته و دهرفته ی ئەوهی ناییت به شیوه مرۆفیکی ته واره هه ست به بوونی خۆی بکات و نه مه ش

ریگه له سهه ره شه ی ژنان و ناستی و شیارییان و وه کوو مرۆفیکی لاواژ به به رابه ر توندوتیژی پیاواندا بیده نگی هه لده بریت. باوک و برا و هاوسه ری بی ترس له سزادان و یاسا کومه لگا، ناعه داله تییه ک که له ساختاری کومه لگادا هه یه له نیو خیزانیش به کرده وه دهری ده هیسن و به شیوه یه کی وحشیانه، لیدان، نه شکه نه چه و سووکایه تی پیکردن ناراسته ی ژنان ده کریت که له کۆتاییدا ده بیته به هۆی ترسو بی توانایی رۆحی و ره وانی و له ده ست دانی باوه به خۆبوون و بیرکردنه وه له خۆکوژی. توندوتیژی به شیوه ی سیستماتیک به پیوه ندی هه یه به ده سه لاته وه که قۆرخکراوی پیاوانه و به درێژی سی سال ده سه لاتی کۆماری ئیسلامی به م سیستمه کار کراوه، بویه جیی سه ره سوورمان نییه که ژنانیکی ژۆر بوونه ته قوریانی.

ئەگه ر چی ئەم دیارده کوشه نده و دیارده هاوشیوه کانی، زه بریکی قورسی له کومه لگای ئیران داوه و رژیم یی ئیسلامی له ریگای په ره پیدانی و زهخت و گوشار و سه رکوت بۆ به ریوه بردی سیاسی ته دژه مرۆبییه کانی خۆی هه ولی بیوچانی داوه به درۆ و فریوکاری پرۆپاگاندایه بۆ سیاسته کانی کردوه، به لام ئەمرۆزه ده بینن و ده بیستین که نه ته نیا نه گه یشتوونه ته ئامانج، به لکوو سه ره پای له سی داره دان و زیندان و لیدان، له گه ل نه فره ت و قینی جه ماوه ری وه زاله ها تووی ئیران به گشتی و ژنان به تاییه تی به ره وروو بوه ته وه. ئیستا که بۆتنه وهی ژنان له دای تپه برکردنی دهرانیکی پر له نازارو مه یه ت، شیلگیرانه و ئاشکرا دهنگی هه لبریه وه به هیز و به تین ها توونه ته مه یدان و هه لگری پۆتانسه لیکه به هیزه دژیه سیاسی دژه ژن و شه وه زنگی نایینی کوماری ئیسلامی. بۆنموونه له ئاخیزه جه ماوه رییه که ی هه نووکه ی ئیراندا شاهیدی ئەوه بوون که ژنان چلۆن به تین و ته وژم و سه ره برزانه، شان به شانی پیاوان سه ره پای هه رازو نشیو، ته نانه ت بویره تر ها توونه ته مه یدان. که ده لایین بویره تر مه به ست ئەوه یه که سه لماندیان راست نییه که ده لین شۆرش پیاوانه یه و ژنان وهه هیژیکی پاشکۆی شۆرش وهه روهه له ئەگه ری به ند کردن و زیندانی کردندا، به شیوه ی وحشیانه تر رو به رووی ئەشکنجه و نازار ده بنه وه و مه ترسی زیاتر له سهه ریگایاندا یه.

هه رچه ند به رده وام له پی ش شۆرشه کاندادا ژنان رۆل یکی کارا و نه کتیفیان گپراوه و وهه ئامپریک بۆ سه رخستی شۆرشه که که لیکان لێوه رگپراوه، به هیوای ئەوهی که له دای شۆرش مافه کانیان دابین ده کریت و چیتر له بیرناکرین، به لام به داخه وه له دای سه ره که وتنی شۆرش په راویژ خراون. بۆ نموونه له ناره زایه تییه کانی شۆرش سیالی ۵۷ به دژی حکومه تی پاشایه تی ژنان وهه ئامرازیک به کاره ییزان، پۆششی ئیسلامی که زه مه نیک ته نیا بۆ یه کگرتویی خه باته که ناوی لێ ده بپرا دواتر بوو به به هانه یه که ده ستی ده سه لاتدارانی مله ژۆر سه ره رۆ بۆ کپ کردنی هه ر جۆره ده نگ هه لبرینیکی و حجابی ژۆره ملی سه پینرا به سهه ر ژبانی ئیراندا ئەه و نازادیه که پی شتر ژنان له پۆششی خویاندا هه یانبوو لپیان زهوت کرا. له م قۆناغه ی ئیستا دا ناسۆی ئالوگۆره کان و رووداوه کان باس له وه ده که ن که چیتر قۆناغی بیده سه لاتی و لاوازی روو له تییه ری نه و ژنان به تیگه یشتنی قوولترو روانینی وردترو بابه تیانه تر له رووداوه کان ده روانن و ئیتر نابنه ئامپریک له م پانتایه دا، به لکوو دژی هه ر جۆره ناعه داله تییه ک و توندوتیژییه که دژ به هه ر تاکیکی کومه لگا به گشتی و ژنان به تاییه تی ده وه ستنه وهه به هیژتر له رابردوو له سه نه گه ری ئەم خه باته هه ناگی قایمه ت هه لده گرن.

له یادی هاویری شهید، سووسه ن فره یقی دا

هاویری سووسه ن فره یقی سالی ۱۳۴۵ له بنه ماله یه کی زه حمه تکیشی ئاواپی "موسک" ی ناوچه ی شاری مه ریوان له دایک بوو و هه ر له و، شاره دا چوه مه کته ب، هیشتا مندال بوو که باوکی له ده س داو دایکی سه ره برشتی ئەوانی گرتنه ئه ستۆ. سووسه ن هه ر له سه ره تای مندالییه وه هه ستی به وهه موو فه قه ر و مه حروومییه ته ده کرد به لام زه ینی مندالانی ئەه و نه یه دتوانی له ریشه ی ئەه و کیشانه بکۆلته وه. هاویری سووسه ن، خوشکی ژنه هونه رمه ندی شۆرشگپراوه هاویری "مه رزیه ی فره یقی" یه. هاویری سووسه ن ۱۲ سالان بوو که شۆرش جه ماوه ری سالی ۵۷ ده ستی پی کرد و ئەویش به وهه سه ته ناسکی مندالییه وه له خه باتی ئەه و دهراندا به شداری کردو به ده نگه گه رم و به سۆزه کی شیعه ی شۆرشگپراوه ده خوینده وه.

هاویری سووسه ن فره یقی پاش رابه ری سالی ۵۷ ده ستی کرد به هه لسووران له بنه کانی ناوشاری سنه و له هه موو کۆر کۆبوونه و ئامووزشی و سیاسی یه کاندایه و په ری زه وق و عه لقه وه به شداری ده کرد و له م ریگایه وه له گه ل سیاسه ته کانی کومه له ئاشنا بوو. سالی ۵۸ به گیان له ده س دانی دایکی. ژبانی هاویری سووسه ن سه خت و دژوارتر بوو و زیاتر له گه ل ره نج و سه ختی رو به روو بوو. هاویری سووسه ن سالی ۵۹ وه کوو هه واداریکی نزیکی کومه له ده ستی دایه فه عالییه تی سیاسی و له مه دره سه دا تراکت و ئیعلامییه ی کومه له ی بلاو ده کرده وه و له سهه دار و دیوار دروشمی شۆرشگپراوه ده نووسی.

هاویری سووسه ن سالی ۶۲ چیتر نه ی توانی له شار بمینته وه و به پیوه ست بوو به تشکیلاتی کومه له وه وه پاش ته واک کردنی دهره ی فترگه ی سیاسی نیرامی له گوردانی شوان له ناوچه ی سنه سازمان درا، پاش ماوه یه که هه لسوورانی بی وچان له ناوچه ی سنه بۆ ئامووزشی پزشکاری نیردرا به بیمارستانی کومه له و له ناوچه ی باشووری کوردستان و له دواپی ته واک کردنی سه ره که وتوانی ئەم دهره یه به په ری فیداکاری یه وه وه کوو پزیشکاری یه لیک له پی شمه رگه کانی کومه له درێزه ی به هه لسوورانی خۆی دا و له ماوه ی ۵ مانگ دا خه ریکی کاری دهرمانی بوو له ناو هاویری یانی پی شمه رگه و خه لکی زه حمه تکیش دا.

هاویری سووسه ن به رووچییه یه کی شۆرشگپراوه وه به ره و پیری ئەه رکه شۆرشگپراوه کانی ده چوو، خوو و ره وشتی شۆرشگپراوه ئەه ی له ناو هاویری یانی و له ناو خه لکی زه حمه تکیشی ناوچه کانی سارال و به ریل دا کردبووه سیمایه کی خو شه ویست و جی متمانه. به تاییه ت ئەه و کاته ی که له ده ستی سازمانده ی سارال فه عالییه تی ده کرد ببوو یاره ریکی خو شه ویست و جیگای ریز بۆ زه حمه تکیشانی ئەم ناوچه یه بویه بیره وه ری هاویری سووسه ن ئیستا ش له دلیان دا زیندوووه ریژی لێ ده گرن. به داخه وه ئەم که چه شۆرشگپره و ئەم سیمایه ناسراو و خو شه ویسته ی نیو پی شمه رگه کانی کومه له و خه لکی زه حمه تکیشی باشووری کوردستان رۆژی ۲۷ ره شه مه سالی ۶۶ له گه ل هاویری یانی گوردانی شوان، له کاتی خۆد ره رباز کردن له نیو جه رگه ی شه ری مال ویران که ری ئیران عه یراق له ناوچه ی هه له بجه پاش مو قومه تیکی ژۆر که وته بهر گولله ی به کریکی راوانی کۆماری ئیسلامی و گیانی له پیناوا نامانجه به رزه کانی کومه له دا به خت کرد.